

DUHOVNOST – RESURS ZA PREVLADAVANJE KRIZNIH ŽIVOTNIH SITUACIJA KOD PRIPADNIKA KARIZMATSKIH ZAJEDNICA

SAŽETAK

Rad se bavi konceptom duhovnosti i njezinim doprinosom u prevladavanju kriznih životnih situacija. Uvodno je definiran pojam duhovnosti i njegove ključne komponente, pojašnjen je suodnos koncepata duhovnosti i religioznosti, te su predstavljene dosadašnje teorijske i empirijske spoznaje o duhovnosti kao resursu osnaživanja pojedinca i obitelji za suočavanje s krizama. U središtu rada je prikaz kvalitativnog istraživanja čiji je cilj dobiti uvid u to kako pripadnici karizmatičkih zajednica doživljavaju ulogu duhovnosti u suočavanju s krizama na osobnoj i obiteljskoj razini. Rezultati istraživanja pokazuju da intenzivno življenje duhovnosti kod pripadnika karizmatičkih zajednica, njihova religijska uvjerenja i iskustva te podrška vjerske zajednice predstavljaju značajan resurs za suočavanje s krizama jer im pomažu

¹ Anita Dučkić, univ.spec.act.soc., dipl. kateheta, e-mail: anitaduc@gmail.com

² Izv. prof. dr. sc. Slavica Blažeka Kokorić, socijalna radnica, e-mail: sblazeka@pravo.hr

Izvorni znanstveni članak
Primljeno: svibanj, 2014.
Prihvaćeno: studeni, 2014.
UDK 130.122
DOI 10.3935/ljsr.v21i2.21

Anita Dučkić¹
Slavica Blažeka
Kokorić²

Studijski centar socijalnog rada
Pravni fakultet
Sveučilište u Zagrebu

Ključne riječi:

duhovnost, religioznost, suočavanje s krizom, osnaživanje pojedinaca i obitelji, duhovni pristup u pomažućim profesijama.

u pronalaženju životnog smisla, u njegovanju optimističkog stava prema budućnosti te jačanju kohezivnosti u bračnoj i obiteljskoj zajednici. Iz perspektive doživljaja sudionika istraživanja ukazano je na potrebu za većom integracijom duhovnosti u pomažuće profesije, za razvijanjem duhovnog senzibiliteta kod stručnjaka/terapeuta, te za dodatnom izobrazbom stručnjaka u području duhovnosti, koja će rezultirati većim znanjem i uvažavanjem različitih duhovnih uvjerenja i iskustava korisnika. U zaključnim preporukama rada naglašena je važnost uključivanja duhovnih pitanja u intervencije usmjerene na prevladavanje kriza, posebice kod pojedinca i obitelji s izraženim religijskim uvjerenjima i duhovnim iskustvima.

UVOD

Pojedinci, obitelji i zajednice mogu imati usvojene različite oblike izražavanja svoje duhovnosti, bilo kroz formalnu religijsku praksu, bilo izvan nje (Nedumathumchalil i College, 2009.). U semantičkom značenju, kao i u praktičnom korištenju, pojmovi duhovnost i religioznost često se terminološki preklapaju, no vidljive su i određene distinkcije između tih pojmova. Tako se religioznost u širem smislu često definira kroz konfesionalnu pripadnost i uključenost osobe u vjerske prakse, dok religioznost u užem smislu predstavlja odnos čovjeka prema religiji, osobni doživljaj važnosti religije u svakodnevnom životu, te duboku osobnu povezanost uz sveto, nadnaravno (Črpić i Zrinščak, 2010.). Religioznost u užem smislu obuhvaća vjersko iskustvo ukorijenjeno u afektivnoj i iskustvenoj strani čovjeka, a izražava se kroz povjerenje i osjećaj vjere i ljubavi koji pomažu pojedincu u doživljaju sebe kao dijela veće cjeline (Knitter, 2010.). U tom kontekstu, sastavni dio religioznosti upravo je duhovnost koja čini »srce i dušu religije« (Pargament, 2007., prema Walsh, 2010.: 331), a odnosi se na potrebu čovjeka za traženjem smisla i ispunjavanjem svrhe života, kao i na traženje zajedništva s drugima (Leutar i Leutar, 2010.).

Mnogi autori naglašavaju da se religioznost i duhovnost međusobno ne isključuju, dapače da se često međusobno isprepliću, tako da neka osoba može biti istovremeno i duhovna i religiozna (Marterella i Brock, 2008.; Becvar, 1996.). S druge strane, poznato je da osobe mogu biti religiozne bez duhovnosti, ali i duhovne bez religioznosti. Duhovnost se može promatrati kao nadređeni pojam pojmu religioznosti jer se u najopćenitijem smislu duhovnost odnosi na egzistencijalnu potrebu svakog čovjeka za pronalaženjem odgovora i osobnim otkrivanjem značenja svrhe života, na potrebu za vjerovanjem u nešto veće od nas samih, nešto što povezuje sve ljude jedne s drugima (Kaschak, 2001., prema Rothman, 2008.). Ovakav pristup duhovnosti naglašava da svako ljudsko biće ima duhovne, spiritualne potrebe

prema kojima oblikuje svoj vanjski i unutarnji život bez nužnosti pripadanja određenoj religiji ili religioznoj organizaciji (Čorić, 1998.). U literaturi se često susreće poimanje duhovnosti kroz prizmu egzistencijalne stvarnosti. U tom kontekstu, duhovnost uključuje svijest transcendencije, ideju da postoji nešto više u životu nego što se može vidjeti i/ili u potpunosti razumjeti (Fetzer, 2003., prema Mrdjenovich, 2009.), nešto što nadilazi sadašnji koncept stvarnosti, vrijeme, prostor kao i samog čovjeka, nešto što je izvan njega samoga, nešto što može biti shvaćeno kao Bog, Duh, Svemir, Jedinstvo, kao međusobno povezivanje između svih stvari (Rothman, 2008.). Ključne komponente duhovnosti koje pomažu pojedincu u koncipiranju stvarnosti, ali i u razvoju osobnosti i karakternih crta te postizanju kontakta s vlastitim unutarnjim bićem su samonadilaženje i samorefleksija (Seeman, Dubin i Seeman, 2003.). Prema Mrdjenovichu (2009.), duhovnost je snaga/energija koja uključuje kreativnu silu i inspiraciju. Ona prije svega proizlazi iz odnosa sa sobom, drugima i razvoja osobnog sustava vrijednosti, kao i kroz osobno traganje za životnim smislom. Duhovnost oblikuje način percipiranja podražaja te utječe na to kako će pojedinac na njih odgovoriti. Kao složen i multidimenzionalan dio ljudskog iskustva, duhovnost ima kognitivne, iskustvene i ponašajne aspekte (Anandarajah i Hight, 2001.): (1) *kognitivni aspekt* odnosi se na potragu za smislom, svrhom, istinom, uvjerenjima, vrijednostima koje pojedinac živi; (2) *iskustveni aspekt* odnosi se na osjećaj nade, ljubavi, mira, utjehe i podrške. Ovaj aspekt ogleda se kroz unutarnje resurse pojedinca; (3) *ponašajni aspekt* je manifestacija pojedinačnih duhovnih uvjerenja i unutarnjeg duhovnog stanja u svakodnevnom životu. Duhovnost oblikuje stil života te pomaže u suočavanju sa stresnim i kriznim situacijama.

Duhovnost kao resurs osnaživanja pojedinca za suočavanje s krizama

U životima pojedinaca s naglašenom religijskom samoidentifikacijom i osobnom duhovnošću, religija i duhovnost pokazuju se kao unutarnja stabilizirajuća snaga i kao vanjska socijalna podrška u teškim i kriznim situacijama (Čorić, 1998.). Duhovnost osigurava sredstva za suočavanje sa stresom, nudi društvenu podršku, pridonosi dobrobiti, utječe na ukupnu kvalitetu života te potiče elastičnost i otpornost za uspješno suočavanje sa stresnim situacijama, posebice jačajući proces samoaktualizacije (Stuart, 2004.) i korištenje vjerskog suočavanja (Mrdjenovich, 2009.). Vjersko suočavanje predstavlja način suočavanja s krizom koji se javlja kao odgovor na iskustvo bolesti, smrti ili gubitka voljene osobe i slično (Mrdjenovich, 2009.). Bazira se na traženju snage i utjehe kroz duhovnost te na njegovanju osobnog rasta kroz prihvaćanje i nadilaženje neizbježnih životnih teškoća i stresora (Pargoment, 1997., prema Mrdjenovich, 2009.; Grabovac, Clark i McKenna, 2008.).

Duhovnost predstavlja važan aspekt osnaživanja pojedinca za nošenje s teškim i stresnim životnim situacijama, no ona je ujedno i snažan izvor otpornosti (Walsh, 2006.). Transcendentalnim mijenjanjem svijesti gradi se otpornost za buduće teškoće. Duhovnost je transformativna jer zahtijeva svijest o odnosima sa samim sobom i drugima (Coffey, 2002.). Svijest o duhovnosti pomaže pojedincima da budu u mogućnosti oprostiti, preuzeti odgovornost za vlastite postupke i mijenjati svoje stavove, misli i ponašanja. Duhovnost promiče proaktivno djelovanje, a ne pasivizaciju osoba (Booher, 2006.).

U procesu suočavanja pojedinca sa stresnim događajima, duhovnost se može pojavljivati kao moderator između utjecaja traumatskih događanja na psihičko i tjelesno zdravlje pojedinca (Smith i sur., 2010., prema Jackson, 2010.: 4). Svakodnevna duhovna praksa može pomoći pojedincu u ublažavanju negativnih učinaka stresa na raspoloženje i psihičko blagostanje (Seeman, Dubin i Seeman, 2003.). Ugodne emocije koje proizlaze iz subjektivnog duhovnog iskustva mogu pomoći u prevladavanju stresnih situacija i pozitivno utjecati na fiziološko funkcioniranje tijela, na interakcije između živčanog, endokrinog i imunološkog sustava, čime se smanjuje štetni utjecaj stresnih okolnosti i drugih rizičnih faktora na zdravlje pojedinca (Levin, 2001.). Istraživanja pokazuju da je svakodnevno duhovno iskustvo važan resurs koji služi za smanjivanje ili eliminiranje štetnih utjecaja stresa na dobrobit pojedinca, kao i na kronične zdravstvene probleme (Jackson, 2010.). Suočavanje sa stresom je proces u kojem pojedinac koristi raspoložive resurse i usvojene strategije suočavanja, među kojima se kod osoba s izraženom religijskom samoidentifikacijom mogu identificirati i resursi vezani uz osobna duhovna iskustva, vjerska uvjerenja, percipiranu kontrolu osjećaja smisla i svrhe života te doživljaj podrške od strane vjerskih zajednica (Ellison i Fan, 2008.; Seeman, Dubin i Seeman, 2003.).

Duhovna praksa može pozitivno utjecati na mentalno zdravlje osobe suočene s kriznim situacijama jer potiče osobnu koherentnost ili cjelovitost (Plumb, 2011.), daje dodatnu snagu za suočavanje s problemima i donošenje konstruktivnih odluka te vodi k jačanju socijalne potpore u okviru vjerskih zajednica (Booher, 2006.).

Suočavanje s krizama obično izaziva kod osoba potrebu za propitivanjem smisla života i u tom kontekstu veću otvorenost za duhovna pitanja, posebice kada je riječ o suočavanju s bolestima ili ekstremnim emocionalnim stresom. Privatna sfera duhovnog izražavanja kroz molitvu, pjesmu i čitanje duhovnih štiva ublažava tjelesnu napetost i psihološki stres, te time potiče zdravlje, optimizam i pozitivna očekivanja (Levin, 2001.). Subjektivno doživljavanje mističnog ili duhovnog iskustva nalazi se u području intrinzične motivacije koja omogućava izmijenjena stanja svijesti. Duhovnost kao resurs pomaže u eliminiranju životnog stresa osmišljavanjem životnog smisla. Smislenim životom nadilazi se osjećaj samoće i usamljeno-

sti. Duhovnost ima izravan učinak na smanjenje tjeskobe i očaja jer pruža nadu, smisao i svrhu. Emocionalni stres obično uključuje neku vrstu gubitka ili opasnost od gubitka. Vjerska i duhovna uvjerenja i prakse imaju veliku važnost u oporavku od traume i gubitka (Boehnlein, 2006.), ona mogu pomoći pojedincima u nadvladavanju stresnih situacija i pružanju smisla i podrške u vrijeme ranjivosti (Stuart, 2004.). Pozitivne posljedice duhovnosti očituju se kroz duhovni rast, usvajanje novih spoznaja, novih interpretacija osobnih situacija, te u prevenciji budućih sagorijevanja (Culliford, 2002.). Duhovnost kao resurs pomaže pojedincima pronaći smisao u patnji, promiče društvena pravila koja olakšavaju zajednički život, potiče suradničke odnose i međusobnu podršku (Koenig, 2008.).

Uloga duhovnosti u jačanju obiteljske otpornosti

Duhovnost je važan resurs za suočavanje s kriznim životnim situacijama, ne samo na razini pojedinca, već i na razini obitelji. Duhovni stavovi i uvjerenja mogu smanjiti psihološki stres i povećati osjećaj kohezivnosti u bračnoj i obiteljskoj zajednici (Mullen i sur., 1993., prema Tanyi, 2006.). Mnoge religiozne obitelji koriste duhovnost kao važan psihosocijalni resurs koji im pomaže u nošenju s krizama (Kloosterhouse i Ames, 2002.). Zajednički sustav religijskih vrijednosti u obitelji omogućava članovima obitelji lakše prihvaćanje neizbježnih problemskih situacija s kojima se obitelj susreće (Walsh, 2009.). Shodno tome, istraživanje Garwick, Kohrman, Titus, Wolman i Blum (1999.) pokazuje da su duhovno-religiozna uvjerenja pomogla roditeljima nositi se s kroničnim bolestima i invaliditetom vlastite djece te otkriti smisao u tim teškim životnim situacijama. Duhovna dimenzija pomaže obiteljima u pronalaženju smisla, jačanju autonomije i samopoštovanja te u razvoju konstruktivnih vještina za zajedničko rješavanje problema (Malluccio, Pine i Tracy, 2002.; Van Hook, 2008.).

Duhovnost u obitelji može pomoći u održavanju obiteljske otpornosti u vrijeme krize. Obiteljska otpornost očituje se u adaptacijskom procesu kroz održavanje unutarnje i vanjske ravnoteže u vrijeme ranjivosti i traume (Walsh, 2006.) i odnosi se na jačanje obiteljskih odnosa u suočavanju i adaptaciji sa stresnim situacijama (Berc, 2009.). To je »kapacitet obnavljanja osobnih snaga i individualnih sposobnosti nakon određenih životnih nevolja, a ujedno i proces unutarnjeg, osobnog uzdizanja i napredovanja u nošenju s kriznim situacijama i izazovima« (Walsh, 2006., prema Berc, 2009.: 51).

Otpornost obitelji kao sposobnost uspješnog suočavanja sa stresnim situacijama uključuje u sebi dinamičan proces koji obuhvaća pozitivne adaptacije, održanje obiteljske kohezivnosti te sposobnost očuvanja mentalnog zdravlja članova obitelji u kontekstu kriznih situacija (Doležal, 2006.). Radi lakše procjene utjecaja

kriznih događaja na ukupno funkcioniranje obitelji, važno je istražiti na koji način članovi obitelji rješavaju krizne situacije, koje su njihove dugoročne strategije opstanka (Walsh, 2006.).

Prema Grotberg (1998.), temeljni čimbenici za razvoj obiteljske otpornosti su unutarnji i vanjski izvori podrške koji se očituju u međusobnoj emocionalnoj podršci i istovremenoj autonomiji svih članova obitelji te u izvanjskoj podršci obitelji od strane religioznih i drugih zajednica. Sljedeći važan čimbenik za razvoj obiteljske otpornosti vezan je uz osobne, unutarnje snage pojedinca (člana obitelji) koje se očituju u ispravnom vrednovanju samog sebe, u njegovanju nade, ljubavi i vjere u Boga te smislenosti vlastitog života. Treći čimbenik odnosi se na socijalne vještine u obitelji koje se ističu kroz kreativnost, komunikaciju i zabavu unutar obitelji (Grotberg, 1998.).

Afirmirajuće snage u obitelji pomažu da obitelj usred poteškoća aktivno pristupi rješavanju problema, te da time nadvladava nemoć i očaj. Zajedničko rješavanje problema pojačava osjećaj samopouzdanja te pomaže u razvoju osjećaja obiteljske kohezivnosti (Malluccio, Pine i Tracy, 2002.). Bitni preduvjeti koji omogućuju uspješno suočavanje obitelji sa stresnim situacijama i razvoj obiteljske otpornosti očituju se u suradnom i podržavajućem odnosu svih članova obitelji te u reorganizaciji odnosa i redefiniranju uloga u obitelji (Berc, 2009.). Zajednička vjerska uvjerenja i vrijednosti te njegovanje duhovnosti koja u sebi integrira osjećaj dostojanstva svih članova obitelji, svrhu i smisao života te nadu u bolju budućnost, pomaže u ostvarivanju stabilnosti i kohezivnosti unutar obitelji (Kilpatrick i Holland, 2006.).

Podrška vjerskih zajednica u suočavanju s krizama

Za pojedince i obitelji koji intenzivno prakticiraju svoja vjerska uvjerenja i duhovnu praksu kroz aktivno sudjelovanje u životu vjerskih zajednica, vjerska zajednica predstavlja okruženje koje može biti snažan izvor socijalne podrške (Idler, 2008.). Podrška vjerske zajednice može se očitovati kroz instrumentalnu, emocionalnu, ali i duhovnu potporu. Vjerske zajednice često pružaju podršku svojim članovima kroz organiziranje različitih oblika materijalne i praktične pomoći (sakupljanje novčanih priloga za članove zajednice u potrebi, organiziranje pomoći u kući oko skrbi za djecu ili bolesne članove obitelji, podrška pri pronalasku posla i slično), ali i kroz poticanje vjerskog angažmana (zajednička molitva, sudjelovanje u seminarima, duhovnim obnovama) te kroz nuđenje duhovne, emocionalne i psihološke pomoći u prevladavanju kriza. Iskustvo snažne podrške i intenzivnog življenja zajedništva u okviru vjerske zajednice može kod osobe promijeniti percepciju stresnih okolnosti i ojačati sposobnost za nošenje s problemima, čime se smanjuje potencijalni štetni

utjecaj stresa na zdravlje pojedinca i funkcioniranje čitavih obitelji (Ellison i Levin, 1998.).

Vjerski i duhovni angažman koji se očituje kroz primanje i pružanje socijalne podrške u vjerskom kontekstu, kroz stavove suosjećanja, opraštanja, zahvalnosti, nade i optimizma, povezan je s nizom pozitivnih ishoda za mentalno zdravlje, uključujući veće subjektivno blagostanje i zadovoljstvo životom, kao i prisutnosti niže stope stresa, tjeskobe, depresije, ovisnosti i samoubojstva (Mrdjenovich, 2009.). Poticanje vjerskog angažmana kod osobe suočene sa životnim krizama od strane vjerske zajednice može biti izvor jačanja samopouzdanja, poticanja konstruktivnog suočavanja sa stresorima, promicanja pozitivnih ponašanja i pozitivnih uvjerenja. Vjerske aktivnosti koje se ostvaruju kroz vjersku zajednicu mogu biti moćan oblik društvene integracije (Boehnlein, 2006.), bogat društveni resurs s jakim osjećajem etike (Idler, 2008.) te mogu poslužiti kao potencijalno terapijsko sredstvo (Levin, 2010.).

U nastavku ovog rada posebna pažnja bit će usmjerena analizi osobne, obiteljske duhovnosti te duhovnosti koja se njeguje u okviru vjerske zajednice kod pripadnika karizmatičkih zajednica³ te njihovom doživljaju uloge duhovnosti u suočavanju s krizama.

CILJ ISTRAŽIVANJA

Cilj ovog istraživanja je dobiti uvid kako pripadnici karizmatičkih zajednica doživljavaju ulogu duhovnosti u suočavanju s krizama na osobnoj i obiteljskoj razini.

U skladu s ciljem istraživanja, postavljena su sljedeća istraživačka pitanja:

- 1) Kakvo je iskustvo pripadnika karizmatičkih zajednica u integraciji duhovnosti u suočavanje s krizama?
- 2) Kako pripadnici karizmatičkih zajednica doživljavaju integraciju duhovnosti u rad stručnjaka s osobama suočenim s krizama?

³ *Karizmatičke zajednice nastale su u okviru karizmatičkog pokreta unutar Katoličke crkve koji je nastao krajem 60-ih godina 20. stoljeća u Sjevernoj Americi, a u Hrvatsku dolazi 1975. godine. To su zajednice u kojima pojedinci na intenzivan način žive i prakticiraju svoju duhovnost i religioznost, a obilježene su visokim stupnjem kohezije, solidarnošću, brigom i skrbi za druge, moralnom odgovornošću i emocionalnom dubinom (Tadić, 2002.). Danas u Hrvatskoj aktivno djeluje pedesetak karizmatičkih zajednica od kojih su najzastupljenije »Dobri Pastir«, »Kristofor«, »Maranatha«, »Magnificat«, »Vjera i svjetlo«, »Milosrdni Isus« itd.*

METODOLOGIJA

Sudionici istraživanja

U istraživanju je sudjelovalo 12 pripadnika karizmatičkih zajednica, od čega su šest članovi karizmatičke molitvene zajednice »Maranatha«, a šest članovi karizmatičke zajednice »Dobri Pastir«. Veličina uzorka od 12 sudionika istraživanja definirana je po principu postizanja teorijskog zasićenja (Strauss i Corbin, 1990., prema Milas, 2005.: 587), što znači da se prikupljanje podataka provodilo intervjuiranjem novih sudionika sve dok se nije iscrpila izučavana tema, odnosno sve dok se u odgovorima sudionika nisu počela ponavljati njihova razmišljanja, te se više nisu pojavljivali novi i značajni podaci. Sudionici istraživanja su odabrani prema kriteriju namjernog uzorkovanja. U istraživanje su uključene osobe koje su kroz provjeru filter pitanjima (Milas, 2005.: 593) izrazile stav da su aktivni članovi karizmatičkih zajednica, da intenzivno sudjeluju u različitim religioznim praksama u okviru vjerske zajednice te da njeguju osobnu duhovnost u svakodnevnom životu. Također namjernim uzorkovanjem se osiguralo da u istraživanju sudjeluju sudionici koji su izrazili intrinzičnu motivaciju za razgovorom o svojim duhovnim iskustvima i njihovoj ulozi u prevladavanju kriznih životnih situacija u osobnom i/ili obiteljskom životu. Ovakvim odabirom sudionika istraživanja željelo se omogućiti stjecanje novih spoznaja i produbiti razumijevanje načina kako specifična populacija pripadnika karizmatičkih zajednica doživljava ulogu duhovnosti u osobnom i obiteljskom životu te kakav značaj pridaju duhovnosti u prevladavanju životnih kriza. Kako je jedna od istraživačkih tema u ovom istraživanju bila usmjerena na sagledavanje uloge duhovnosti u oblikovanju obiteljskog života, kroz provjeru filter pitanjima vodilo se računa i o tome da u istraživanje budu uključene odrasle osobe koje su u braku te koje su roditelji jednog ili više maloljetnog djeteta. Dubinski intervjui su tako provedeni sa deset žena i dva muškarca u dobi između 30 i 45 godina, koji su u braku različitog trajanja od 4 do 25 godina. Petero sudionika ima po dvoje djece, četvero po troje, dvoje po četvero djece i jedan ima petero djece. Prema obrazovnom statusu šest sudionika istraživanja ima visoko obrazovanje i šest srednje stručno obrazovanje.

Metoda i način provedbe istraživanja

Istraživanje je provedeno u okviru šireg znanstveno-istraživačkog projekta Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske⁴ pod nazivom »Funk-

⁴ Projekt je realiziran pod brojem 066-0661686-1433 u razdoblju od 2007. do 2013.

cioniranje i osnaživanje obitelji u rizičnim uvjetima u Republici Hrvatskoj«, te u svrhu izrade završnog specijalističkog rada⁵ (Dučkić, 2012.). U istraživanju se koristio kvalitativni pristup budući da se radi o temi koja zahtijeva visoki stupanj osobnog samootkrivanja sudionika istraživanja, dublje i detaljnije iznošenje vlastitih iskustava o duhovnosti te o prevladavanju kriznih životnih situacijama u osobnom i obiteljskom životu. Podaci su se prikupljali tehnikom polustrukturiranog dubinskog intervjua čiji je cilj omogućiti bolje razumijevanje značenja koje ispitivano iskustvo ima za sudionike (Milas, 2005.). Istraživanje je provedeno u skladu s temeljnim etičkim načelima istraživanja. Prije provođenja terenskog istraživanja dobiveno je dopuštenje za provođenje istraživanja od voditelja karizmatičkih zajednica i od etičkog povjerenstva Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Priprema terenskog istraživanja provedena je u prvoj fazi kroz senzibilizaciju članova karizmatičkih zajednica »Maranatha« i »Dobri Pastir« za uključivanje u istraživanje na način da je nakon redovnih molitvenih susreta članovima karizmatičkih zajednica predstavljeno istraživanje te su svi zainteresirani pozvani na suradnju. Objasnjeni su im ciljevi i svrha istraživanja, princip dobrovoljnosti, povjerljivosti i anonimnosti, te mogućnost odustajanja od sudjelovanja u istraživanju u bilo kojem trenutku istraživanja. Sukladno iskazanom interesu i mogućnostima, zainteresirani sudionici istraživanja naknadno su telefonski kontaktirani te je individualno sa svakim dogovoren termin i mjesto provođenja intervjua. Svaki razgovor sniman je diktafonom (uz prethodnu suglasnost sudionika), nakon čega je transkriptiran. Intervju sa svakim sudionikom vodila je Anita Dučkić. Intervjui su u prosjeku trajali 60 minuta. Tijekom provedbe svakog pojedinačnog dubinskog intervjua vodio se i dnevnik zapažanja.

Obrada podataka

Nakon prikupljanja podataka provedena je kvalitativna analiza koja uključuje »subjektivnu interpretaciju pisanog/tekstualnog sadržaja kroz sustavan klasifikacijski proces kodiranja i identifikacije tema ili obrazaca« (Hsieh i Shannon, 2005.: 1278). U svrhu organiziranja prikupljenih podataka, korišteno je otvoreno kodiranje koje se provelo kroz tri različita postupka: pripisivanje kodova empirijskoj građi, pridruživanje srodnih kodova u kategorije te analiza značenja pojmova i kategorija (Milas, 2005.). Kako bi se postigla veća valjanosti rezultata, vodilo se računa o interkoderskoj i intrakoderskoj pouzdanosti. Dobivene podatke nezavisno su razmatrala tri istraživača koji su samostalno kodirali materijale te su iznijeli svoja tumačenja re-

⁵ Završni specijalistički rad Anite Dučkić, pod naslovom »Doprinos duhovnosti u jačanju obiteljske kohezivnosti i otpornosti kod pripadnika karizmatičkih zajednica« obranjen je 2012. godine u okviru poslijediplomskog specijalističkog studija »Psihosocijalni pristup u socijalnom radu« na Studijskom centru socijalnog rada Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, pod mentorstvom izv. prof. dr. sc. Slavice Blažeka Kokorić.

lacijskih veza i svrstavanja po kategorijama, nakon čega su njihove interpretacije sustavno usuglašavane. Kod interpretiranja rezultata vodilo se računa o unutarnjoj dosljednosti u interpretiranju kodova i kategorija uz potkrepljivanje citatima i prezentaciju zaključaka na način da čitatelj može samostalno interpretirati istraživačke nalaze unutar okvira značenja koje im pridaju sami ispitanici.

REZULTATI I RASPRAVA

ISKUSTVO PRIPADNIKA KARIZMATSKIH ZAJEDNICA O INTEGRACIJI DUHOVNOSTI U SUOČAVANJE S KRIZAMA

Analizom odgovora sudionika istraživanja dobivenih na prvo istraživačko pitanje »Kakvo je iskustvo pripadnika karizmatskih zajednica o integraciji duhovnosti u suočavanje s krizama?« dobiveno je šest relevantnih kategorija: (1) doživljaj Božje bliskosti u kriznim situacijama, (2) pridavanje smisla teškoj situaciji, (3) osnaživanje kroz prakticiranje religioznih praksi, (4) vjera i svjedočenje o Božjim čudesima, (5) jačanje obiteljskog zajedništva kroz vjeru te (6) oslanjanje na podršku vjerske zajednice.

Doživljaj Božje bliskosti u kriznim situacijama

U odgovorima sudionika istraživanja vezanim uz prvo istraživačko pitanje naglašen je njihov doživljaj **prisutnosti Boga te povjerenje u Božju blizinu** u teškim životnim situacijama. »Da nije Bog tako snažno prisutan u mome osobnom životu i u životima članova moje obitelji, ja ne znam kako bi se nosila s teretima života. Život je težak, ali s Bogom sve je lakše, svaki dan pobjeđujem ono što sam mislila da ne mogu i tako malo po malo idem naprijed.« (4) »Ta sigurnost da je Bog sa mnom i da je On iznad svih mojih situacija, problema i okolnosti, to mi daje snagu da se borim.« (5) »Tu je vjera, tu je ono pouzdanje u Boga, pouzdanje u Njegovu dobrotu i milost i to nas nosi kroz te situacije.« (1) »Imamo povjerenje u Boga da nas neće ostaviti niti zapustiti i da se On brine za nas.« (2) »Gledali smo sve to kroz prizmu Boga i da je On s nama, da nam daje snagu i da nas vodi. Bez toga ne bi danas tu bili, ne bi nam bilo ovako dobro i da ne bi mogli napredovati dalje.« (11)

Sudionici istraživanja naglašavaju da im iskustvo bliskosti s Bogom daje snagu za nošenje sa svakodnevicom i za prevladavanje tjeskobe vezane uz egzistencijalne probleme. U tom kontekstu, ističu svoje povjerenje u **Božju providnost i zauzetost za dobro čovjeka** u svim područjima života. »Mi se Bogu s pouzdanjem obraćamo, jer problemi često nadilaze naše tjelesne snage.« (4) »Bog je stvarno uzeo

sve moje poteškoće i sve to okrenuo na dobro.» (3) »Bog se uvijek pobrine da imamo dovoljno da se nahranimo i podmirimo račune.« (2) »Mi nikada nismo bili u tjeskobi, zdvojni u strahu. Za nas to ne postoji. Jednostavno u tom životnom povjerenju se sve okrenulo na dobro. Bog je na neki način, u suradnji s nama sve učinio za nas, što god je bilo potrebno. Mislim da bi teško preživjeli neke situacije na koje smo suprug i ja nailazili kroz naš brak da nismo sve te probleme rješavali s Bogom, da nismo se držali one biblijske riječi koja kaže: 'Sve svoje brige bacite na mene, ja ću se brinuti za to!' « (9) »Ja sam svog supruga i njegovu situaciju predala Bogu. Znam 100% da je vjera u Boga i njegovu milost naša zaštita...« (3)

Sudionici istraživanja iskazuju povjerenje u konkretno Božje djelovanje kroz **podršku osoba koje nam Bog šalje u život:** *»Bog nam je bio najveća podrška i svi ti ljudi koji su nam pomagali su zapravo dio Božjeg plana.« (2) »Moramo jedni druge ohrabriti i podržati i biti optimistični ići naprijed.« (7)*

Izjave sudionika istraživanja ukazuju na to da iskustvo vjere, snažno pouzdanje u Boga te doživljaj božanske intervencije u konkretnim životnim okolnostima može potaknuti snažne osjećaje nade, pouzdanja i optimizma što u konačnici doprinosi uspješnijem nošenju s problemima i razvoju otpornosti na krizne situacije. Vjera osigurava osobama dodatni izvor podrške za suočavanje s kriznim životnim situacija te im pomaže u pronalaženju snage za njihovo nadilaženje (Levin, 2001.).

Pridavanje smisla teškoj situaciji

Druga kategorija dobivena u odgovoru na istraživačko pitanje *»Kakvo je iskustvo pripadnika karizmatičkih zajednica o integraciji duhovnosti u suočavanje s krizama?«* odnosi se na doživljaj duhovnosti kao izvora osnaživanja pojedinaca i obitelji kroz pridavanje smisla kriznim situacijama.

Ispitanici naglašavaju važnost prepoznavanja i **uočavanja Božje poruke i vodstva kroz krizne situacije:** *»Baš kroz te krizne i teške situacije nas je Bog vodio i blagoslivljao...« (9) »Kad jednom shvatiš da ništa nije slučajno, onda znaš da tako treba prihvatiti i svoju situaciju. Bog zna što radi i neke stvari dopušta ili daje. Ako sam ja stavljen u takvu situaciju, neću plakati i kukati nad situacijom nego ću pokušati čuti što mi to Bog želi kroz nju progovoriti, što traži po meni u toj situaciji, što trebam učiniti.« (10) »Za nas vjernike križ koji se nosi, krizna situacija je milost jer smatramo da Bog odgaja po tim situacijama i nešto očito govori.« (10) »Nitko u kriznim situacijama ne može razumjeti kao Bog (...) kroz molitvu mi smo puno komunicirali s Bogom i u tim trenucima nam je Bog puno govorio.« (11)*

Svi životni problemi i sve krize za sudionike istraživanja imaju smisla i zbog **jačanja svjesnosti o životnoj prolaznosti i vjere u vječni život:** *»Meni stvarno život*

ne bi imao smisla da nisam svjesna toga da sam hodočasnik na ovoj zemlji, da sve što prolazim, bilo lijepo ili teško, nije vječno, da nas tek čeka vječni život. Dakle, i ovo moje 'križovito' stanje u životu će prestati, a nosi me ta želja za životom, za opstankom, za vječnošću.» (9)

Sudionici istraživanja probleme na koje nailaze u životu i **krize** promatraju kao **životne testove i priliku za rast**: *»Nije lako, doista nije lako ni biti vjeran u takvoj situaciji, ali to je test.« (1) »Problemi su uvijek tu kao neki test. Prokušavaju naše odnose, međusobnu ljubav, izvlače nas iz te neke uhljebljenosti, komoditeta i dižu nas na neku novu razinu zajedništva, međusobne povezanosti.« (2) »Promjene koje se događaju u našim životima, često upravo dolaze kroz teške i krizne situacije.« (8) »U tim kriznim situacijama smo posebno puno pričali, puno smo molili i trudili se mijenjati sebe. (...) U tim trenucima su se promijenili i odnosi u obitelji u pozitivnom smislu. Ima i dalje trzavica i svega, ali mislim da je puno bolje.« (11) »Da nije bilo Boga koji nam je naše karaktere malo brusio, mislim da danas ne bi bili zajedno.« (9) »Ta nas je situacija još više privukla Bogu i mi smo još povezaniiji.« (6)*

Iskustvo životnih kriza i povjerenje u Božju blizinu u teškim životnim situacijama, kod sudionika istraživanja rađa novo duhovno iskustvo koje se manifestira u konkretnim promjenama života i unapređenju obiteljskih odnosa. Navedena duhovna iskustva ojačavaju, proširuju te definiraju način na koji pojedinac gleda na sebe, na vlastiti smisao i na svoju ulogu u svijetu (Rothman, 2008.).

Oснаživanje kroz prakticiranje religioznih praksi

Izražavanje duhovnosti kroz molitvu središnja je i bitna značajka u životima sudionika istraživanja. Molitva ima različite funkcije: kao način izražavanja hvale i zahvalnosti, kao vapaj za snagu, hrabrost i utjehu te kao traženje mudrosti i smjernica za konkretnu životnu situaciju i kao apel za čudo (Walsh, 2010.). Sudionici istraživanja na poseban način naglašavaju iskustvo **molitve kao resursa za osobno i obiteljsko osnaživanje u kriznim situacijama**. U osobnoj i obiteljskoj molitvi sudionici istraživanja nalaze snagu za nadvladavanje svakodnevnih teškoća: *»Obično molim snagu za taj dan i za taj korak koji je ispred mene. Ne za neko buduće vrijeme već za sada, da izdržim to što je preda mnom.« (1) »Prvo moram ući u duboku molitvu da bih nekako ojačala sebe i izdržala sve te napore i svakodnevicu, biti u službi svoje djece od 00 do 24h bez imalo odmora.« (4) »Molili smo se u osobnoj molitvi i u zajedničkoj molitvi. Sa svim svojim problemima smo dolazili pred Boga i iznijeli sve ono što nas muči i tražili Božje mišljenje o tome kroz Božju riječ, kroz razgovor s Bogom (...) Duhovnost nam je u svemu bila utjeha, nada i potpora, i sve se okrenulo na dobro.« (9)* U kriznim situacijama sudionici istraživanja okreću se molitvi što doprinosi smanjivanju napetosti i stvaranju pozitivnih emocija te jačanju povjerenja u Božju prisutnost

(Levin, 2001.). Molitva ima utjecaj na smanjenje stresa, tjeskobe, beznađa i očaja, te ima ulogu osnaživanja (Booher, 2006.). Kao takva, ona predstavlja važan aspekt očuvanja emocionalnog i mentalnog zdravlja jer ima izravne fiziološke učinke kroz pozitivne emocije i pozitivna očekivanja (Levin, 2001.). Molitva koja izražava štovanje Boga pruža iskustvo unutarnjeg trajnog mira i potiče osjećaj blagoslovljenosti (Levin, 2001.). Sudionici istraživanja tako govore o svom iskustvu Božjeg blagoslova koji su primili kroz ustrajnu molitvu: *»(...) iz dana u dan smo sve više napredovali u izgrađivanju zdravog odnosa, molitva je ta koja stvarno čini čuda.«* (8) *»Zaista samo smo doživljavali čudesa i Božje blagoslove u našem životu.«* (9)

Molitva je neodjeljiva od vjere u sigurnost božanske intervencije u konkretne životne situacije (Levin, 2001.). Specifično za pripadnike karizmatičkih zajednica je duboka vjera u uslišanje molitve. Oni često prakticiraju ne samo molitvu potaknutu osobnim potrebama, već i **zajedničku molitvu za članove zajednice i ljude u potrebi**: *»Kroz osobnu i zajedničku molitvu tražimo Božji odgovor za nečiju situaciju.«* (4) *»Mi smo se svaki dan za nju molili i ispovijedali njezino zdravlje. (...) Vjerujem čvrsto da ju je baš ta molitva izvukla.«* (11) *»Bilo je puno prijatelja koji su nam bili podrška u toj situaciji, koji su zajedno s nama molili i bodrili nas da se ne predamo.«* (6)

Pored važnosti osobne i zajedničke molitve, sudionici istraživanja ističu i prakticiranje drugih oblika duhovnog izražavanja poput **čitanja Svetog pisma i duhovne literature**: *»Puno sam čitala u to vrijeme različite knjige, posebno duhovne tematike koje su mi pomogle da se uzdignem iznad tih i takvih situacija, da ne poludim (...) Svakako čitanje Božje riječi mi je davalo sigurnost i nadu da će biti bolje sutra.«* (2) *»Biblija mi je bila sredstvo za očuvanje moga psihičkog zdravlja. Hvala Bogu, to je sve iza nas!«* (2)

Poseban značaj u očuvanju mentalnog zdravlja pridaju i **duhovnoj glazbi**: *»Glazba je vrlo bitna u razbijanju depresije i otvaranju, jer kad čovjek zapjeva te duhovne pjesme, bez obzira koliko tužan bio, on se otvori i ta depresija pobjegne malo, a onda kad je put slobodan kad se depresija makne, on može primiti riječ i shvatiti ono što mu se govori duhovno. To se i meni samom događa.«* (10) Opisane religiozne aktivnosti imaju važnu psihološku funkciju u prevladavanju kriznih situacija jer ublažavaju fizičku napetost i psihološki stres, potiču zdravlje, optimizam i pozitivna očekivanja (Levin, 2001.).

Sudionici istraživanja kao osnažujući resurs za suočavanje s krizama navode i iskustvo sudjelovanja u **duhovnim obnovama i seminarima u okviru karizmatičke zajednice**: *»Slušanje predavanja na različitim seminarima, kao i sudjelovanje na duhovnim obnovama, imali su snažan utisak za moj život i pomogli su mi izdići se iznad svih tih stresnih situacija i problema.«* (3) *»Počeo sam sa sviranjem glazbe u zajednici i na seminarima. Kroz dulje razdoblje puno mi je koristilo slušanje seminara te mnogi razgovori i molitve sa različitim svećenicima.«* (10) *»Tijekom duhovne obnove*

pala sam na koljena, te doživjela kako kroz molitvu i ispovijed Bog počinje čistiti moje srce i mijenjati moje stavove. Puno su mi pomogla i svjedočanstva ljudi koji su prolazili slična stanja i slične situacije.» (12)

Dobiveni nalazi u ovom dijelu istraživanja sukladni su ranijim nalazima koji pokazuju da sudjelovanje u vjerskim aktivnostima u okviru vjerskih zajednica predstavlja značajnu pomoć onima koji prolaze krizno razdoblje (Weaver i sur., 2002., prema Marterella i Brock, 2008.).

Takva iskustva djeluju osnažujuće kroz ublažavanje tjeskobe i patnje te pomažuće kroz definiranje smisla i svrhe života (Haug, 1998.). Vjerski angažman zaslužuje biti prepoznat kao jedan od značajnih faktora koji promiču zdravlje i dobrobit među mnogim skupinama ljudi (Levin, 2001.).

Vjera i svjedočenje o Božjim čudesima

Svojstveno za pripadnike različitih crkvenih pokreta, pa tako i za pripadnike karizmatičkih zajednica, jest njihovo svjedočenje o izravnim iskustvima božanskog ozdravljenja i čuda (Walsh, 2010.). Rezultati ovog istraživanja pokazuju da se sudionici istraživanja u suočavanju s različitim kriznim situacijama, a posebice onima vezanim uz bolesti, oslanjaju na vjeru u Božja čudesa te da **svjedoče o očitovanju Božjeg blagoslova kroz ozdravljenja:** »*Oboljela sam teško i rekli su da rezultati trudnoće neće biti najbolji, no hvala dragom Bogu, uz molitvu moja beba i ja smo izašle iz toga neozlijeđeno, a prognoze su bile loše.*« (4) »*Živo se sjećam situacije kad sam bila u crkvi, pjevala se pjesma: 'Neka slab kliče ja sam jak, a siromah ja sam bogat. Neka slijep kaže vidim, jer mi to Bog učini!' Te riječi su se urezale u moje srce i znala sam da će to Bog učiniti, da će moj sin biti zdrav, odnosno da će se njegov vid popraviti. Ja sam stvarno vjerovala Bogu. Mi smo kod kuće vježbali vid i držali se propisane terapije i na sljedećem pregledu, njegov vid se popravio, oštrina vida je bila 100% tna. To mi je bila potvrda moje vjere i onoga što je Bog kadar učiniti.*« (3) »*Mi smo nju preporučivali u molitve i tumor je čudesno nestao. Jedan dio je operiran, a drugi je čudesno nestao.*« (10) »*Jedino što nas je podizalo u trenucima kriza bilo je slušanje o čudesima koje Bog čini, posebice čuda koja su se događala starozavjetnim osobama (...) Mi smo svakodnevno čitali te dijelove u Svetom pismu i očekivali čudo u svome životu. Stvarno nam je bilo jako teško, no moja žena je doista imala vjeru da će nam Bog dati djecu. Kada sam se prestao nadati i vjerovati da će Bog učiniti čudo, kada sam izgubio svaku nadu, dogodilo se čudo!*« (6) »*Ja sam danas u potpunosti zdrava i ne samo fizički zdrava, nego me je ta situacija ojačala kao čovjeka uopće. Danas se manje brinem za neke stvari i postajem snažnija u nošenju s problemima.*« (5)

Vjerovanje u Božje djelovanje kroz konkretna čudesa naglašeno je prisutno u situacijama suočavanja s ozbiljnim bolestima ili u drugim ekstremnim kriznim

trenucima koji se čine nerješivi. Krize izazivaju naročitu otvorenost za duhovna iskustva (Rothman, 2008.). Pripadnici karizmatiskog pokreta u kriznim situacijama prepoznaju priliku za očitovanje Božjeg djelovanja. Duhovnost je za njih važan resurs podrške u životnim krizama, koji se očituje kroz nadu i vjeru u ozdravljenje, ali i kroz osnaživanje za pozitivne promjene u životu.

Jačanje obiteljskog zajedništva kroz vjeru

U suočavanju s teškim životnim situacijama sudionici istraživanja ističu da im je bilo značajno iskustvo **međusobne podrške supružnika i osnaživanja u vjeri**: *»Nastojali smo jedan drugome biti podrška, biti jedan uz drugog, bodriti jedan drugog. Iako je u tim situacijama dolazilo do napetosti i svađa zbog strahova, nerazumijevanja, vjera u Boga je bila ta koja nas je vodila naprijed i davala nam snagu da izdržimo taj teški period.«* (2) *»Ne bi se mogli nositi u tim situacijama da nema snažne emocionalne veze između nas supružnika, a onda između nas i djece. No, svakako, tu je ključnu ulogu odigrala molitva i to molitva koja proizlazi iz srca na koljenima.«* (4) *»U nekim trenucima bih znala biti totalno izgubljena i uznemirena pa nisam bila kadra ni moliti, no muž je tada bio uz mene. On bi me poticao na molitvu, puno bi razgovarali, skupa bi čitali Sveto pismo. I tako sam svakim danom postojala sve hrabrija i sigurnija da će sve biti dobro i imala sam svakim danom sve više pouzdanja u Božju dobrotu, čvrsto sam stajala na Božjoj riječi i stvarno se je očitovao Božji blagoslov.«* (5)

Duhovnost se očituje kao afirmirajućih snaga u obiteljskim odnosima koja pomaže članovima obitelji da usred poteškoća prevladaju osjećaj nemoći i očaja te da kroz oslanjanje na vjeru ojačaju svoje zajedništvo i osjećaj samopouzdanja (Walsh, 2010.). Sudionici istraživanja opisuju iskustvo **snažne obiteljske povezanosti nakon krize**. Navode da su iz razdoblja krize izašli ojačani i još više međusobno povezani: *»Mi smo sad snažniji, jači i povezaniji, lakše se nosimo sa svakodnevnim problemima i krizama.«* (2) *»Sve nas je to još više približilo jedno drugome, još nas je više povezalo, pomoglo nam da prevladamo nadolazeće krize kroz našu iskrenost i otvorenost.«* (8)

Kao način suočavanja s teškim životnim situacijama sudionici navode i spremnost na **konstruktivno razrješavanje obiteljskih sukoba kroz otvorenu komunikaciju** o problemu: *»Prvo smo se svi dobro posvađali, a onda smo sve raspravljali i dobro se namučili sa svim tim raspravama i različitim viđenjima.«* (12) *»(...) komunikacija, otvoreni razgovori, nikakvo skrivanje bilo čega, nikakve tajne u vezi problema, jednostavno otvorenost...«* (9)

Nadalje, sudionici istraživanja iskazuju spremnost da krizne situacije rješavaju i kroz **međusobno priznavanje pogrešaka, opraštanje i blagoslivljanje**: *»Najviše nam je pomoglo uzajamno priznavanje pogrešaka. Uz sakramentalnu ispovijed, po-*

trebno je otvoreno priznavanje svojih pogrešaka. To je izuzetan čin ljubavi. Priznati da smo jedno drugom nanijeli bol. U tim trenucima se ta ljubav rasplamsa. Međusobno opraštanje i jasno zajedništvo, bez obzira na probleme.» (12) »Ja svakodnevno blagoslivljam našu djecu, svog muža, naše odnose, zahvaljujem za sve dobro što imamo. Od kako nas polažem u Božje ruke, počeo se mijenjati moj mentalni koncept i sad smo stvarno jako dobro, jako smo svi zadovoljni međusobnim odnosima.« (8)

Iz navedenih izjava sudionika istraživanja može se zaključiti da osobna i obiteljska duhovnost pridonose jačanju obiteljske kohezivnosti u rješavanju kriza, da im zajedništvo u vjeri pomaže u jačanju otpornosti, njegovanju kvalitetnih obiteljskih odnosa i pokretanju pozitivnih promjena u njihovim životima (Walsh, 2006.).

Oslanjanje na podršku vjerske zajednice

Važan resurs za suočavanje s krizama kod pripadnika karizmatičkih zajednica je oslanjanje na podršku vjerske zajednice. Iskustvo podrške u okviru karizmatičke zajednice sudionici istraživanja opisuju kao vrlo značajno u pogledu emocionalne, ali i praktične pomoći. Iskazano povjerenje u podršku zajednice temelji se na dubokom iskustvu pripadnosti, međusobne brige i doživljaju zajedništva pred Bogom. Intenzivno i aktivno sudjelovanje pripadnika karizmatičkih zajednica u životu zajednice pokazuje karakter socijalne podrške koja se odražava prije svega u **zajedničkoj molitvi za potrebe članova**: »Prijatelji i članovi zajednice su se molili za moju situaciju, hrabрили su me, gurali naprijed da ne klonem, da se ne predam.« (2) »Lijepo je znati da netko moli za tebe, da te zove i pita kako si, treba li ti što. Znam da su me mnogi svakodnevno podizali u molitvi i to mi je od velikog značaja, jer me njihova molitva nosila kroz život. Stvorila sam jednu snažnu mrežu podrške u zajednici.« (3)

Svoje iskustvo podrške zajednice sudionici istraživanja opisuju i kroz iskazanu **emocionalnu brigu članova zajednice**: »Zajednica se interesirala za moju situaciju. Dok bih radila, dobivala sam mailove podrške.« (1) »Družila sam se s ljudima koji su me ohrabrivali (...) koji su dijelili sa mnom iste vrijednosti i stavove.« (3) »Zajednicu kojoj ja pripadam čini manji broj ljudi. Oni su nam bili istinska podrška u kriznim i teškim situacijama. Molili su za nas, tješili nas, zajedno s nama nosili naš križ, bodrili su nas i služili koliko su mogli i na način koji su u tom trenutku prepoznali kao važnim za nas kao obitelj.« (12)

Sudionici istraživanja opisuju i svoje iskustvo u karizmatičkim zajednicama kao zajednicama koje pružaju snažan izvor **instrumentalne podrške** svojim članovima kroz konkretne oblike pomoći i usluge: »Nematerijalna pomoć koju mi pruža zajednica je za mene važna. Ja u zajednici imam prijatelje koji su pravi prijatelji, na koje možeš računati u svakom pogledu. To je ono što bi trebalo biti i u svakoj obitelji.«

(1) »Super mi je što u našoj zajednici možemo poslati mobitelom poruku. Postoji jedan lanac kojim smo svi povezani (...) Znam da će ljudi biti spremni pomoći bilo da se radi o pomoći tehničke naravi ili duhovne naravi.« (7) Iskustvo snažne podrške i intenzivnog življenja zajedništva u okviru vjerske zajednice može promijeniti percepciju stresnih okolnosti i ojačati sposobnosti članova zajednice za nošenje s problemima te im pomoći u postizanju većeg životnog zadovoljstva (Ellison i Levin, 1998.). Kvalitetni odnosi s članovima vjerske zajednice koji uključuju iskustvo duhovne potpore kroz zajedničku molitvu, razgovor, tješnje i savjetovanje, značajan su čimbenik promicanja mentalnog i tjelesnog zdravlja i dobrobiti članova zajednice (Ellison i Levin, 1998.).

DOŽIVLJAJ KORISNIKA O INTEGRACIJI DUHOVNOSTI U RAD STRUČNJAKA S OSOBAMA SUOČENIM S KRIZAMA

U drugom dijelu istraživanja analizirani su odgovori sudionika istraživanja koji se odnose na drugo istraživačko pitanje: »Kako pripadnici karizmatičkih zajednica doživljavaju integraciju duhovnosti u rad stručnjaka s osobama suočenim s krizama?« Analizom odgovora dobivene su tri relevantne kategorije: (1) dobrobiti od integracije duhovnosti u rad s korisnicima, (2) važnost interdisciplinarnog pristupa te (3) razvijanje duhovnog senzibiliteta kod stručnjaka.

Dobrobiti od integracije duhovnosti u rad s korisnicima

Analiza sadržaja odgovora sudionika istraživanja na drugo istraživačko pitanje ukazuje na to da pripadnici karizmatičkih zajednica smatraju da bi bilo poželjno da terapeuti i drugi stručnjaci integriraju duhovnost u terapijski dijalog sa svojim korisnicima jer na taj način mogu kod korisnika potaknuti **osvještavanje važnih životnih pitanja**: »Taj spiritualni dio je veoma važan u praksi (...), na taj način stručnjaci mogu potaknuti ljude koji im dolaze po pomoć da sami negdje unutar sebe pronađu ta pitanja i da zajedno s terapeutom pronađu smjer ka rješavanju svojih problema.« (12) »Terapeut isto tako može pokrenuti, potaknuti kod korisnika duhovna pitanja, duhovni život koji možda nije zaživio (...) terapeut može usmjeriti i kanalizirati sve ono što vidi i osjeća da je potrebno.« (9) Također, sudionici istraživanja navode svoj stav da je integracija duhovnosti u rad s korisnicima važna jer može **doprinijeti dubljem razumijevanju problema korisnika** te u konačnici dovesti do **učinkovitijih rezultata rada**: »Bila bih oduševljena kada bi školski pedagog ili psiholog s mojim sinom radio i na njegovoj duhovnosti. Sigurna sam da bi donijelo bolje rezultate kada bi se uvažila ta pitanja i kad bi se na njima malo proradilo.« (4) »Kroz duhovnost se još više može

učiniti, pogotovo ako je osoba duhovna.» (9) »Kad bi se rješavanju duhovnih problema pristupilo kroz duhovni način, onda bi se oni mogli lakše riješiti, životi bi se mogli debelo promijeniti (...), mislim da bi rezultati i plodovi bili sasvim drugačiji.« (7)

Sudionici istraživanja ukazuju na važnost prepoznavanja duhovnih uvjerenja korisnika te integriranja duhovnosti u rad stručnjaka pomažućih profesija s osobama sa snažnom religijskom samoidentifikacijom. Duhovni pristup može olakšati suradni odnos s korisnicima koji doživljavaju duhovna pitanja bitnim dijelom svog života, čime se ostvaruje i učinkovitiji proces u radu (Joanides, Joanning i Keoughan, 2000.). U profesionalnoj praksi koja uključuje duhovni pristup cilj je istražiti kako duhovna uvjerenja korisnika mogu poslužiti kao resurs za promjenu (Grams, Carlson i McGeorge, 2007.). Aponte (2002.: 18) navodi mogući doprinos duhovnosti u postizanju terapijskih ciljeva na trostrukoj razini: (1) u donošenju moralnih odluka, (2) u pružanju pomoći korisnicima da preuzmu kontrolu u rješavanju svojih problema na temelju vlastitih unutarnjih vrijednosti i motiva te (3) u osnaživanju ljudskih resursa za nadilaženje problema. Duhovnost treba promatrati kao potencijalan izvor podrške i značajnu varijablu za oporavak koja može religioznim osobama uvelike pomoću u njihovim nastojanjima prevladavanja stresnih razdoblja (Aponte, 2002.).

Važnost interdisciplinarnog pristupa

Sudionici istraživanja naglašavaju važnost primjene interdisciplinarnog pristupa u osnaživanju pojedinca i obitelji suočenih s krizama. U okviru toga govore o **potrebi za većom povezanošću stručnjaka pomažućih profesija i dušobrižnika:** *»Stručnjaci bi trebali znati prepoznati kada treba osobu s problemima duhovne sfere usmjeriti dušobrižniku ili redovnici koja se bavi takvim stvarima.« (1) »Potrebna je veća interdisciplinarna povezanost profesionalaca, dušobrižnika i vjernika laika (...).« (4)*

Kako bi se na adekvatan način zadovoljile duhovne i vjerske potrebe određenih korisnika, sudionici istraživanja naglašavaju **potrebu za većim uključivanjem pastoralnih savjetnika i dušobrižnika u rad ustanova i udruga koje brinu o pojedincima i obiteljima suočenim s životnim krizama:** *»Potrebno je više uključiti dušobrižnike u djelovanje pomažućih profesija. Potrebno je sve to objediniti jer bez te duhovne dimenzije pomoć je nedostatna, nije kompletna. Stručnjaci će pomoć čovjeku u tom trenutku na ljudskoj razini, ali ostat će nešto nedostatno što samo Bog može ispuniti.« (1) »U rad svih institucija socijalne skrbi trebali bi se uključiti i svećenici te terapeuti koji žive svoju duhovnost.« (3) Na nužnost njegovanja interdisciplinarnosti između socijalne skrbi, pastoralnog savjetovanja, psihologije i psihoterapije te integraciju duhovne perspektive ukazuju i drugi autori (Canda, 2002., prema*

Praglin, 2004.; Hodge, 2008.; Leutar, Leutar i Turčinović, 2013.). Mnogi od njih ističu razloge zašto je potrebno duhovnost snažnije integrirati u praksu pomažućih profesija (Canda, 2005.; Praglin, 2004.; Leutar, Leutar i Turčinović, 2013.), posebice u rad s korisnicima koji pokazuju potrebu za razgovorom o duhovnim pitanjima te koji doživljavaju duhovnost važnim dijelom svog života.

Razvijanje duhovnog senzibiliteta kod stručnjaka

Sudionici istraživanja naglašavaju svoj stav o važnosti razvijanja duhovnog senzibiliteta kod stručnjaka koji rade s obiteljima i pojedincima suočenim sa životnim krizama. U tom kontekstu navode **potrebu za dodatnom izobrazbom stručnjaka pomažućih profesija u području duhovnosti.** »Smatram da bi se terapeuti trebali dodatno educirati za područje duhovnosti.« (12) »Potrebno je educirati stručnjake, na primjer u centru za socijalnu skrb, da mogu omogućiti korisnicima razgovor o njihovim duhovnim pitanjima te da korisnici mogu doživjeti vrednovanje tih pitanja.« (3) Sudionici istraživanja izražavaju stav da je izuzetno važno da se stručnjaci dodatno educiraju iz područja duhovnosti kako bi na adekvatan način znali pristupiti svakom čovjeku te **uvvažiti različita duhovna uvjerenja i iskustava korisnika.** »I terapeut koji radi s ljudima treba sebi jasno artikulirati osobna duhovna pitanja i stavove, kako bi znao pristupiti čovjeku, prepoznati prirodu problema i usmjeriti čovjeka.« (1) »(...) važno je da korisnici mogu doživjeti vrednovanje tih pitanja.« (3) Budući da duhovnost može biti od značajne pomoći u prevladavanju kriznih situacija, terapeuti i drugi stručnjaci trebaju moći sudjelovati u vjerskom dijalogu sa svojim korisnicima (Knitter, 2010.). Ukoliko je terapeut svjestan vlastitih duhovnih pitanja, lakše će moći razumjeti korisnika te mu pružiti priliku za otvoren dijalog (Carrington, 2010.; Booher, 2006.). Studija koju su proveli Erickson i suradnici (2002., prema Giese-Sweat, 2008.) pokazuje da korisnici preferiraju savjetovatelje/terapeute koji su spremni osvjetljavati njihova religijska vjerovanja i duhovnosti. Na sličan način rezultati istraživanja Rose, Westefeld i Ahsley (2001.) pokazuju da većina korisnika u terapiji želi da terapeuti budu svjesni vjerskih i duhovnih pitanja. Navedena preferencija potvrđuje potrebu korisnika za mogućnošću otvorenog razgovora o duhovnim i vjerskim pitanjima sa svojim terapeutima (Carrington, 2010.). Socijalni radnici i stručnjaci drugih pomažućih profesija trebaju angažirano pristupiti svojim korisnicima pokušavajući razumjeti ono što korisnici smatraju krajnjim istinama u njihovim životima (Streets, 2009.). Da bi to mogli, sami trebaju razvijati samorazumijevanje o egzistencijalnim pitanjima i ispitati svoja uvjerenja, motivacije, vrijednosti i aktivnosti te uzeti u obzir utjecaj istih na duhovnost korisnika (Murdock, 2005.).

Postavlja se pitanje jesu li terapeuti i drugi stručnjaci pomažućih profesija voljni i osposobljeni raditi s ljudima različitih vjerskih iskustava i stavova od njihovih vlastitih. Nepoznavanje specifičnih načina prakticiranja duhovnosti i religioznih praksi u okviru pojedinih vjerskih zajednica te negativan osoban stav prema religioznosti stručnjaka, može predstavljati značajnu prepreku za kvalitetan profesionalan rad s korisnicima s izraženom religijskom samoidentifikacijom. S druge strane, dobra informiranost te poznavanje i razumijevanje duhovnih potreba korisnika, mogu uvelike pomoći stručnjacima u pronalaženju adekvatnog profesionalnog pristupa koji je sukladan vjerskim stavovima i iskustvu korisnika (Blanton, 2004.). Tako je, primjerice, važno polazište u profesionalnom radu s pripadnicima karizmatskog pokreta uvažavanje Trinitarnog vjerovanja, Biblije, intenzivnog prakticiranja duhovnosti u okviru vjerske zajednice i slično.

U ovom području profesionalne prakse uočava se izrazita potreba za unapređenjem kvalitete izobrazbe stručnjaka pomažućih profesija (Canda, 2005.; Murdock, 2005.). Primjerice, Rothman (2008.) navodi rezultate brojnih istraživanja koja ukazuju na nedovoljnu pripremljenost studenata socijalnog rada za suočavanje s duhovnim problemima i potrebama svojih korisnika. U navedenom kontekstu, Barker (2007.) naglašava da u sadržaj obrazovanja u socijalnom radu koji se tiče duhovnosti i religioznosti treba integrirati znanja iz područja različitih religija, ali i ključnu temu čovjekovog traganja za smislom i svrhom života kroz odnose s drugima, samim sobom te Višom silom/Bogom/ kozmosom.

ZAKLJUČAK

U ovom radu prikazane su teorijske i istraživačke spoznaje o duhovnosti kao resursu za prevladavanje kriza. Rezultati provedenog kvalitativnog istraživanja pokazuju da je s aspekta doživljaja pripadnika karizmatskog pokreta, duhovnost duboko integrirana u iskustvo prevladavanja teških životnih situacija. Pripadnici karizmatskog pokreta aktivno i intenzivno žive svoju duhovnost i religioznost u svakodnevnom životu kroz često prakticiranje molitve i drugih duhovnih sadržaja. Navedene religiozne prakse doživljavaju kao bitan resurs za osobno i obiteljsko osnaživanje u krizama. U suočavanju s teškim životnim situacijama na osobnoj razini govore o iskustvu Božje blizine te doživljaju Božje providnosti i zauzetosti za dobro čovjeka. Kroz duhovnost i osobni odnos s Bogom nalaze smisao u životu, održavaju nadu i nadilaze teška životna iskustva. Krize doživljavaju kao životne testove, kao priliku za rast, za uočavanje Božjih poruka i vodstva, za jačanje svjesnosti o prolaznosti ovozemaljskog života i vjere u vječni život. U suočavanju s krizama iskazuju snažno povjerenje u Božje djelovanje, Božju prisutnost i dobrotu koja se očituje u konkretnom djelovanju kroz čudesa, ali i kroz podršku osoba koje Bog

šalje čovjeku u teškim trenucima. Što se tiče suočavanja njihovih obitelji s kriznim situacijama, sudionici istraživanja opisuju svoja iskustva jačanja obiteljskog zajedništva i povezanosti članova obitelji u krizi, o međusobnom osnaživanju supružnika u vjeri te o spremnosti članova obitelji da međusobne sukobe rješavaju kroz otvorenu komunikaciju, kroz priznavanje pogrešaka, opraštanje i blagoslivljanje. Dobiveni rezultati istraživanja pokazuju da je za pripadnike karizmatičkih zajednica karakteristično i postojanje snažne mreže međusobne podrške članova karizmatičke zajednice koja se u kriznim situacijama očituje u praktičnoj, emocionalnoj i duhovnoj podršci.

Rezultati istraživanja vezani uz integraciju duhovnosti u profesionalni rad stručnjaka s pojedincima i obiteljima suočenim s krizama, pokazuju da pripadnici karizmatičkih zajednica izražavaju stav o višestrukoj koristi od takve integracije. Smatraju da se primjenom duhovnosti može potaknuti osvještavanje važnih životnih pitanja i pozitivne promjene kod korisnika. Nadalje, iz perspektive doživljaja sudionika istraživanja ukazana je i potreba za razvijanjem duhovnog senzibiliteta kod stručnjaka/terapeuta te potreba za dodatnom izobrazbom stručnjaka u području duhovnosti, koja će rezultirati većim znanjem i uvažavanjem različitih duhovnih uvjerenja i iskustava korisnika. Pripadnici karizmatičkih zajednica ističu važnost njegovanja interdisciplinarnog pristupa u radu s pojedincima i obiteljima suočenim sa životnim krizama. Smatraju da je nužno, kako bi se na adekvatan način zadovoljile duhovne i vjerske potrebe korisnika, ojačati povezanost djelatnika socijalnog rada i drugih pomažućih profesija s pastoralnim savjetnicima i dušobrižnicima te uključiti dušobrižništvo u rad ustanova i udruga koje brinu o pojedincima i obiteljima suočenim s krizama.

U cjelini gledano, rezultati ovog istraživanja potvrđuju stajalište da je duhovnost vrijedno promatrati kao važan resurs koji religioznim obiteljima i pojedincima može uvelike pomoći u upravljanju krizama i održavanju obiteljske ravnoteže (Tanyi, 2006.). Nadalje, rezultati ovog istraživanja upućuju na zaključak da je u praksi socijalnog rada i drugih pomažućih profesija koje se bave podrškom osobama suočenim s krizama vrijedno integrirati duhovna pitanja, te da je pri tome važno pružiti priliku svakom korisniku da definira što je za njega duhovnost te da to imenuje na način koji je blizak njegovom doživljaju duhovnosti, religije, vjere, određene kulture ili svjetonazora (Canda, 2013.).

Treba naglasiti da rezultati ovog istraživanja imaju ograničene dosege zaključivanja o ovoj temi te da ostavljaju prostora za nova propitivanja o ulozi duhovnosti u suočavanju s kriznim životnim situacijama te o potrebi integracije duhovnosti u praksu socijalnog rada i drugih pomažućih profesija. Naime, namjerno uzorkovanje koji je korišteno u ovom istraživanju s jedne strane doprinosi dubljem, slojevitom i detaljnijem sagledavanju duhovnih iskustava i načina kako pripadnici ka-

rizmatskih zajednica vide važnost integracije duhovnosti u osobni i obiteljski život te u profesionalnu praksu stručnjaka usmjerenu na osnaživanje osoba suočenih sa životnim krizama, no istovremeno ovakav način uzorkovanja po svojoj prirodi ima i određena ograničenja. No u ovom konkretnom istraživanju, ovo ograničenje se prije svega odnosi na jednostrano sagledavanje ove teme iz perspektive korisnika koji imaju vrlo slična duhovna iskustva te na sličan način intenzivno žive svoju duhovnost participirajući aktivno u različitim religioznim praksama u okviru svojih karizmatskih zajednica.

Stoga dobivene rezultate istraživanja treba promatrati kao poticaj za provođenje narednih znanstvenih analiza u kojima će se kroz zahvaćanje šireg i heterogenijeg uzorka sudionika moći detaljnije opisati različite perspektive i načini promišljanja o ulozi duhovnosti u osnaživanju osoba za prevladavanje kriznih životnih situacija. Poznato je da je u suvremenoj praksi socijalnog rada i drugih pomažućih profesija naglašena potreba za dubljim razumijevanjem i uvažavanjem različitih kulturnih i religijskih vrijednosti korisnika (Northcut, 2005.) što je u skladu s vrijednostima i načelima socijalnog rada (Carrington, 2010.). Shodno navedenom, duhovnost treba promatrati kao mogući važan element razumijevanja korisnika (Murdock, 2005.) te značajan resurs za osnaživanje korisnika koji izražavaju snažnu religijsku samoidentifikaciju i/ili njeguju osobna duhovna iskustva (Barker, 2007., Giese-Sweat, 2008., Knitter, 2010.).

Važnost sagledavanja različitih religijskih vjerovanja i duhovnih iskustava korisnika proizlazi i iz uvažavanja postmoderne paradigme i holističke perspektive u socijalnom radu i drugim pomažućim profesijama koje se zalažu za učinkovitije pružanje usluga. Budući da je duhovnost povezana s onim što ima najveći značaj za osobu (Canda, 2013.), ona predstavlja i snažan motivacijski konstrukt koji omogućava osnaživanje i motiviranje ljudi kroz povećanje osjećaja vlastite učinkovitosti, pozitivno samovrednovanje i samoodređenje (Seung Ja Doe, 2004.). Mogućnost i potreba za inkorporacijom duhovnosti u različitim područjima prakse socijalnog rada i drugih pomažućih profesija proizlazi i iz tendencija socijalnog konstruktivizma koji je usmjeren na pronalaženje alternativnih načina sagledavanja i rješavanja problema u dijalogu i suradnji s korisnikom (Ajduković, 2008.). U tom kontekstu, uvažavanje različitih vjerskih uvjerenja i iskustava korisnika pruža dodatnu mogućnost za dublje razumijevanje korisnika (Carlson, Kirkpatrick, Hecker i Killmer, 2002.) te za pružanje kvalitetnije profesionalne podrške korisnicima u postizanju održivih rezultata željene promjene (Carrington, 2010.).

LITERATURA

1. Ajduković, M. (2008). Socijalni problemi, socijalni rizici i suvremeni socijalni rad. **Revija za socijalnu politiku**, 15 (3), 395-414.
2. Anandarajah, G. & Hight, E. (2001). Spirituality and medical practice: Using the hope questions as a practical tool for spiritual assessment. **American Family Physician**, 1; 63 (1), 81-89.
3. Aponte, H. J. (2002). Spirituality: The heart of therapy. **Spirituality and Family Therapy**, 13 (1/2), 13-27.
4. Barker, S. L. (2007). The integration of spirituality and religion content in social work education: Where we've been, where we're going. **Social Work and Christianity**, 34 (2), 146-166.
5. Blanton, P. G. (2004). Opening space for dialogue between postmodern therapists and evangelical couples. **The Family Journal**, 12 (4), 375-382.
6. Becvar, D. (1996). **Soul healing: A spiritual orientation in counseling and therapy**. New York: Basic Books.
7. Berc, G. (2009). **Obiteljska kohezivnost u kontekstu sukoba radne i obiteljske uloge roditelja**. Doktorska disertacija. Zagreb: Pravni fakultet, Studijski centar socijalnog rada.
8. Booher, R. (2006). **Spirituality in therapy: An integrative review**. Master of science degree in marriage and family therapy. Stout: The University of Wisconsin. Preuzeto s: <http://www2.uwstout.edu/content/lib/thesis/2006/2006booherr.pdf> (12.04.2014.).
9. Boehnlein, J. K. (2006). Religion and spirituality in psychiatric care: Looking back, looking ahead. **Transcultural Psychiatry**, 43 (4), 634-651.
10. Canda, E. R. (2005). Integrating religion and social work in dual degree programs. **Journal of Religion and Spirituality in Social Work**, 24 (1/2), 79-91.
11. Canda, E. R. (2013). **Assessing spirituality within the strengths model of mental health recovery**. The Spiritual Diversity and Social Work Initiative & The Center for Mental Health Research and Innovation, School of Social Welfare The University of Kansas. Preuzeto s: https://spiritualdiversity.ku.edu/sites/spiritualdiversity.ku.edu/files/docs/Mental_Health/spiritual%20strengths%20assessment%20for%20mental%20health%20recovery%20brochure.pdf (11.10.2014.).
12. Carrington, A. M. (2010). Spiritual paradigms: A response to concerns within social work in relation to the inclusion of spirituality. **Journal of Religion and Spirituality in Social Work: Social Thought**, 29 (4), 300-320.
13. Carlson, D. T., Kirkpatrick, D., Hecker, L. & Killmer, M. (2002). Religion, spirituality, and marriage and family therapy: A study of family therapists' beliefs about the appropriateness of addressing religious and spiritual issues in therapy. **The American Journal of Family Therapy**, 30, 157-171.

14. Coffey, A. D. (2002). Spirituality: Lives and relationships in family-therapy concepts and practices. **Spirituality and Family Therapy**, 13 (1/2), 29-52.
15. Culliford, L. (2005). **Healing from within: Spirituality and mental health**. Preuzeto s: <http://www.miepvideos.org/Healing%20From%20within.pdf> (05.04.2014.).
16. Ćorić, Š. Š. (1998). **Psihologija religioznosti**. Jastrebarsko: Naklada Slap.
17. Črpić, G. & Zrinščak, S. (2010). Dinamičnost u stabilnosti. Religioznost u Hrvatskoj 1999. i 2008. godine. **Društvena istraživanja**, 19 (1-2), 3-27.
18. Doležal, D. (2006). Otpornost i prevencija poremećaja u ponašanju. **Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja**, 42 (1), 87-102.
19. Dučkić, A. (2012). **Doprinos duhovnosti u jačanju kohezivnosti i otpornosti u obiteljima pripadnika karizmatskih zajednica**. Specijalistički rad. Zagreb: Pravni fakultet, Studijski centar socijalnog rada.
20. Ellison, C. G. & Levin, J. S. (1998). The religion-health connection: Evidence, theory, and future directions. **Health, Education and Behavior**, 25 (6), 700-720.
21. Ellison, C. G. & Fan, D. (2008). Daily spiritual experiences and psychological well-being among US adults. **Social Indicators Research**, 88 (2), 247-271.
22. Garwick, A. W., Kohnman, C. H., Titus, J. C., Wolman, C. & Blum, R. W. (1999). Variations in families' explanations of childhood chronic conditions: A cross-cultural perspective. In: McCubbin, H. I., Thompson, E. A., Thompson, A. I. & Futrell, J. A. (eds.), **The dynamics of resilient families - Resiliency in families**, Thousand Oaks, CA, US: Sage Publications, Inc., 165-202.
23. Giese-Sweat, A. (2008). **The intersection of religion, Spirituality and social work: Implications for clinical Practice**. Smith College School for Social Work. Preuzeto s: <https://dspace.smith.edu/bitstream/handle/11020/5885/thesis.pdf?sequence=1> (10.05.2014.).
24. Grabovac, A., Clark, N. & McKenna, M. (2008). Pilot study and evaluation of postgraduate course on »The interface between spirituality, religion and psychiatry«. **Academic Psychiatry**, 32 (4), 332-337.
25. Grams, W. A., Carlson, T. S. & McGeorge, C. R. (2007). Integrating spirituality into family therapy training: An exploration of faculty members' beliefs. **Contemporary Family Therapy**, 29, 147-161.
26. Grotberg, E. H. (1998). **The international resilience project: Research and application**. Civitan International Research Center. UAB. Preuzeto s: <http://resilnet.uiuc.edu/library/grotb96a.html> (15.04.2014.).
27. Haug, I. E. (1998). Spirituality as a dimension of family therapists' clinical training. **Contemporary Family Therapy**, 20 (4), 471-483.
28. Hodge, D. R. (2008). Constructing spiritually modified interventions: Cognitive therapy with diverse populations. **International Social Work**, 51 (2), 178-192.

29. Hsieh, H. F. & Shannon, S. E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. **Qualitative Health Research**, 15 (9), 1277-1288.
30. Idler, E. (2008). The psychological and physical benefits of spiritual/religious practices. **Spirituality in Higher Education Newsletter**, 4 (2), 1-5.
31. Jackson, B. R. (2010). **Daily spiritual experiences: A buffer against the effect of daily perceived stress on daily mood**. Master of Arts. Indiana: The University of Notre Dame. Preuzeto s: <http://etd.nd.edu/ETD-db/theses/available/etd-10042010-150741/unrestricted/JacksonB102010T.pdf> (20.04.2014.).
32. Joanides, C. J., Joanning, H. & Keoughan, P. (2000). Towards an understanding of religious people's perceptions and lived experiences of religion and spirituality: Implications for marriage and family therapists. **Journal of Family Social Work**, 4 (3), 79-97.
33. Kilpatrick, A. C. & Holland, T. P. (2006). **Working with families. An integrative model by level of need**. Boston: Pearson Education, Inc.
34. Kloosterhouse, V. & Ames, B. D. (2002). Families' use of religion/spirituality as a psychosocial resource. **Holistic Nursing Practice**, 17 (1), 61-76.
35. Knitter, P. F. (2010). Social work and religious diversity: Problems and possibilities. **Journal of Religion and Spirituality in Social Work: Social Thought**, 29 (3), 256-270.
36. Koenig, H. G. (2008). Research on religion, spirituality and mental health: A review center for spirituality, theology and health. **Canadian Journal of Psychiatry**. Preuzeto s: <http://hivdatf.files.wordpress.com/2011/01/research-on-religion-spirituality-and-mental-health-a-review.pdf> (05.05.2014.).
37. Leutar, Z. & Leutar, I. (2010). Religioznost i duhovnost u socijalnom radu. **Crkva u svijetu**, 45 (1), 78-103.
38. Leutar, Z., Leutar, I. & Turčinović, J. (2013). Iskustvo socijalnih radnika o duhovnosti u socijalnom radu. **Ljetopis socijalnog rada**, 20 (2), 215-239.
39. Levin, J. (2001). **God, faith and health. Exploring the spirituality-healing connection**. New York: John Wiley and Sons, Inc.
40. Levin, J. (2010). Religion and mental health: Theory and research. **International Journal of Applied Psychoanalytic Studies**. Preuzeto s: http://www.baylorisr.org/wp-content/uploads/levin_religion_mental_health.pdf (11.04.2014.).
41. Malluccio, A. N., Pinne, B. A. & Tracy, E. M. (2002). **Social work practice with families and children**. New York: Columbia University Press.
42. Marterella, M. K. & Brock, L. J. (2008). Religion and spirituality as a resource in marital and family therapy. **Journal of Family Psychotherapy**, 19 (4), 330-345.
43. Milas, G. (2005). **Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima**. Jastrebarsko: Naklada Slap.

44. Mrdjenovich, A. J. (2009). **University counseling center practices regarding guidance on the health effects of religious/spiritual involvement.** Dissertation. Toledo: The University of Toledo. Preuzeto s: https://etd.ohiolink.edu/rws_etd/document/get/toledo1256083041/inline (10.05.2014.).
45. Murdock, V. (2005). Guided by ethics: Religion and spirituality in gerontological social work practice. **Journal of Gerontological Social Work**, 45 (1/2), 131-154.
46. Nedumaruthumchalil, G. & College, I. (2009). The role of religion and spirituality in marriage and family therapy. **Journal of Pastoral Counseling**, 44, 14-58.
47. Northcut, T. B. (2005). The role of religion and spirituality in clinical social work: Creating a space for integration in MSW/MDiv joint programs. **Journal of Religion and Spirituality in Social Work**, 24 (1/2), 45-54.
48. Plumb, A. M. (2011). Spirituality and counselling: Are counsellors prepared to integrate religion and spirituality into therapeutic work with clients? **Canadian Journal of Counselling and Psychotherapy**, 45 (1), 1-16
49. Praglin, L. J. (2004). Spirituality, religion and social work: An effort towards interdisciplinary conversation. **Journal of Religion and Spirituality in Social Work**, 23(4), 67-84.
50. Rose, E. M., Westefeld, J. S. & Ansley, T. N. (2001). Spiritual issues in counseling: Clients' beliefs and preferences. **Journal of Counseling Psychology**, 48 (1), 61-71.
51. Rothman, J. (2008). Spirituality: What we can teach and how we can teach It. **Journal of Religion and Spirituality in Social Work**, 28 (1), 161-184.
52. Seeman, T. E., Dubin, F. L. & Seeman, M. (2003). A critical review of the evidence for biological pathways. **American Psychologist**, 58 (1), 53-63.
53. Seung Ja Doe, S. (2004). Spirituality-based social work values for empowering human service organizations. **Journal of Religion and Spirituality in Social Work**, 23 (3), 45-65.
54. Streets, F. (2009). Overcoming a fear of religion in social work education and practice. **Journal of Religion and Spirituality in Social Work**, 28 (1), 185-201.
55. Stuart, M. (2004). **Promoting a family's physical and mental health and well-being. Promoting the health and well-being of families during difficult times.** The University of Arizona Cooperative Extension. Preuzeto s: <http://extension.arizona.edu/sites/extension.arizona.edu/files/pubs/az1341b.pdf> (20.04.2014.).
56. Tadić, S. (2002). **Tražitelji svetoga: Prilog fenomenologiji eklezijalnih pokreta.** Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.

57. Tanyi, R. A. (2006). Spirituality and family nursing: Spiritual assessment and interventions for families. **Journal of Advanced Nursing**, 53 (3), 287-294.
58. Van Hook, M. P. (2013). **Social work practice with families. A resiliency-based approach**. Chicago: Lyceum Books. Inc.
59. Walsh, F. (2006). **Strengthening family resilience**. New York: The Guilford Press.
60. Walsh, F. (2009). **Spiritual resources in family therapy**. New York: The Guilford Press.
61. Walsh, F. (2010). Spiritual diversity: Multifaith perspectives in family therapy. **Family Process**, 49 (3), 330-348.

Anita Dučkić
Slavica Blažeka Kokorić

Department of Social Work
Faculty of Law
University of Zagreb

SPIRITUALITY – A RESOURCE FOR OVERCOMING LIFE CRISES IN MEMBERS OF CHARISMATIC COMMUNITIES

SUMMARY

The subject of this paper is the concept of spirituality and its contribution in overcoming life crises. The introduction defines the concept of spirituality and its key components, clarifies the relation between the concepts of spirituality and religiousness, and presents current theoretical and empirical findings on spirituality as a resource for strengthening individuals and families in dealing with crises. The paper further presents qualitative research aiming at investigating how members of charismatic communities perceive the role of spirituality in dealing with crises on individual and family levels. The results indicate that the intense experience of spirituality in members of charismatic communities, their religious beliefs and experiences as well as the support of the religious community create a significant resource for handling crises by helping them find meaning in life, nurture an optimistic attitude towards the future and strengthen marriage and family cohesion. From the perspective of the research participants, there is a need for greater integration of spirituality into helping professions, development of spiritual sensitivity of professionals/therapists, and for additional training of professionals in the area of spirituality, resulting in increased knowledge and appreciation of different spiritual beliefs and experiences. The concluding recommendations emphasize the importance of including spirituality in crisis interventions, especially for individuals and families with pronounced religious beliefs and spiritual experience.

Key words: *spirituality, religiousness, crisis handling, strengthening individuals and families, spiritual approach in helping professions.*